

Et værende og levende Noget

Om C.G. Jungs To skrifter om analytisk psykologi.

Af Ursula Kleinen

Med To skrifter om analytisk psykologi er der nu udkommet et hovedværk af C.G. Jung om hans analytiske psykologi i en fornyet dansk oversættelse ved Lene Byrith og Preben Grønkjær, der gør tilgangen noget lettere end den oversættelse, som Mogens Boisen udgav for ca. 40 år siden.

Dette værk af Jung er en meget anbefalelsesværdig klassiker. Den ridser ikke kun et helhedsbillede af Jungs psykologi om det ubevidste op, men den forholder sig i sagens natur også til væsentlige kendsgerninger om den menneskelige psyke og dens eksistens i det hele taget. Den tager stilling til fundamentale spørgsmål om den enkeltes ansvar overfor kollektivet og den er dybt personligt. I dag, næsten et århundrede efter at bogens første tekst udkom i sin oprindelige form, virker teksterne originale og overraskende både i form og indhold. Det er jo i øvrigt denne type kvalitet i en tekst, som et par gange i løbet af et århundrede gør det nødvendigt at tilvejebringe en ny oversættelse, der kan få hidtil usete aspekter i teksten frem, en kvalitet, der beror på at forfatteren prøvede at finde sit eget sprog i forhold til de fænomener han blev konfronteret med, da han gik i dialog med sig selv.

Følelsesstandpunktet

Skriftens forfatter viser sig med hvert skridt han foretager sig som søgende, der beslutsomt ikke følger den udtrampede kollektive sti - dog ikke uden først nøje at have studeret denne, "henvist til det blotte håb og med åbne øjne som den, der er bevidst om sin ensomhed og

dens afgrundes farer" (§127)¹. For Jung involverer det at beskæftige sig videnskabeligt med individets psykologi også at tage hensyn til "følelsesstandpunktet" inklusive forfatterens egen, og udover det til noget som med et gammeldags tysk ord betegnes som Weltanschauung. Den læser, som er parat til at indlade sig på en tekst, der beretter om hvad forfatteren har fundet undervejs i sin lidenskabelige dialog med sine patienters og sin egen psyke, kan i dialogen med selve teksten finde inspiration og vejmarkeringer til at færdes i den personlige og den kollektive psykes landskaber. Og han/hun vil ikke kunne unddrage sig den dialog som han/hun givetvis vil komme i med sin egen psyke. Sidstnævnte gør teksten, som er velskrevet (og godt oversat) spændende og samtidigt svær at læse, for for de fleste læsere kan den ikke undgå at stille vedtagne holdninger, også m.h.t. hvad videnskabelighed er, og den egne selvopfattelse konstant på prøve. For at lade det være sagt med det samme: for selve anmelderens vedkommende gælder det i første omgang det psykiske portræt af kvindeskønnet, som Jung prøver sig med. Og her er det måske ikke så meget læserens selvopfattelse, som det er noget i vejen med end forfatterens arrogance. Der kan kun håbes at glemslens nådige slør efterhånden vil sænke sig over denne omgang tidsbundet vrøvl.

Psykologi og politik

Det første skrift "Om det ubevidstes psykologi", som baserer sig på en tidlig artikel fra 1912, fornemmes hans forestående brud med Freud ved den afgrænsning han foretager til Freuds og Adlers teori, som han dog ikke afviser, men udvider med sit eget syn på psyken og terapien. Teksten blev så omarbejdet i 1916, dvs. under 1. verdenskrig, og var absolut også politisk ment. Dem der under læsningen ikke helt er opmærksom på årstallene

¹ § + tallene i parentes henviser til de ens nummererede afsnit i den danske, tyske og engelske udgave.

under Jungs forord til de to første oplæg kan ligeså godt tro at de er møntet på 2. verdenskrig eller for den sags skyld på en af de p.t. foregående krige – ingen nævnt ingen glemt: "De psykologiske processer, som ledsager den krig, der foregår for øjeblikket – først og fremmest den ufattelige desorientering af den almindelige dømmekraft, den gensidige bagvaskelse, det ufattelige ødelæggelsesraseri, den fantastiske strøm af løgne og menneskenes manglende evne til at sætte en stopper for den blodige dæmon – er bedre egnet end noget som helst andet til for alvor at henlede det tænkende menneskes opmærksomhed på det kaotiske ubevidste, der slumrer uroligt under bevidsthedens ordnede verden." (forord, s. 13) Der er psykologi i politikken og dermed handler psykologi også om moral og ansvar, en holdning, som lyser hele vejen gennem teksterne i denne bog.

Den ubevidste sjæls forvandlingsproces

Også det andet skrift: Relationerne mellem Jeget og det ubevidste stammer oprindeligt fra 1916, men fik sin endelige form i 1934, og mens det første skrift hovedsagelig præsenterer Jungs nye teori om det ubevidste i forhold til psykoanalysen, så går forfatteren her et skridt videre i sit forsøg på at nærme sig "le drame intérieur", den ubevidste sjæls forvandlingsproces og – i det mindste i hovedtræk – at beskrive den." (s. 131)

Dem der vil stifte bekendtskab med Jungs psykologi for slet ikke at nævne dem der kun kender den gennem en af de talrige introduktioner og populariseringsforsøg – både de velmenende og de afvisende – kan kun anbefales at undgå disse og koncentrere sig på originalteksten. Der er en verden til forskel. Jung taber aldrig en væsentlig kendsgerning af øjnene, nemlig at begreber er tilnærmelser og at mennesket og dens psyke til syvende og sidst altid forbliver en gåde. En del diagnoser og psykopatologiske fænomener Jung beskriver i denne tekst om end med en anden terminologi, f.eks. narcissistisk

forstyrrelse, borderline-personlighed, projektiv identifikation, kan her nyvurderes under en helt anden teoretisk vinkel end den selvpsykologien, objektrelationsteori eller andre psykodynamiske teorier tilbyder. Det som Jung har at sige om den menneskelige evne for empati er selvfølgelig også en væsentlig faktor i hvilken som helst psykologisk teori: "Det overvældende flertal af mennesker er helt ude af stand til individuelt at sætte sig ind i sjælen hos et andet menneske. Dette er oven i købet en ganske sjælden kunst, der ikke engang rækker særlig langt. Selv det menneske, som vi mener at kende allerbedst, og som selv bekræfter over for os, at vi forstår det helt til bunds, er i grunden fremmed for os. Det er anderledes. Og det yderste og bedste, som vi formår at gøre, er i det mindste at ane dette Andet, at agte det, og at vogte os for den voldelige stupiditet at ville tyde det." (§ 363) At Jungs metode at beskrive fænomener har berøringspunkter og paralleller til andre teoridannelser og kunne berige dem, beviser en række teoretiske afhandlinger der i de senere år har prøvet at slå bro over de kløfter der har åbnet sig, siden Jung i begyndelsen af det forrige århundrede offentliggjorde sine første artikler. Der skal dog bemærkes at brobygningens vanskelige ekvilibristiske kunst hidtil kun har manifesteret sig på den jungianske bred, hvad der giver et vist fingerpeg om hvor der bor de mest bevægelige ånder.²

Jungs menneskebillede

Anmelderen vil ikke ved et uddybende indholdsresumé afholde læseren fra selv at gribe til bogen og konfrontere sig med de erfaringer og ideer, som Jung formulerer her, vel vidende at han når frem til postulater som han nok står inde for men ikke kan levere videnskabelige beviser for og

² For at nævne to eksempler:
 Jacoby, Mario: Individuation and narcissism. London, Routledge, 1990
 Thygesen, Bente:

som han ikke regner med at mange vil kunne genkende eller også vil synes var ret fremmedartede (jf. § 406). Og det er unægtelig spændende at følge tankevirksomheden af en forfatter, der modigt nægter at indlade sig på imitationer.

Jeg vil derfor nøjes med nogle bemærkninger om det menneskebillede der tegner sig igennem teksten og danner baggrund for Jungs teorier.

For Jung er psyken et selvregulerende princip, som bygger sig op gennem modsætninger. Her overtager han Heraklits begreb enantiodromi, modsætningernes regulerende funktion. Nogle af de vigtigste modsætninger er den

- mellem ekstraversion og introversion som indstillingstyper af det bevidste jeg,
- mellem den bevidste og den ubevidste del af psyken,
- mellem Jeget som centrum af den bevidste del og selvet som centrum af psyken (og kroppen) som helhed,
- mellem den del af personligheden, der orienterer sig mod den sociale verden (persona) og den der orienterer sig indad mod det ubevidste (animus/anima), som sker igennem en anden modsætning nemlig
- den mellem de modsatkønnede andele i personligheden.

Bevidstheden kontra det ubevidste er vel det modsætningspar som udgør dynamikken i hans opfattelse af psyken. Når individet er ude af stand til at forene sine ubevidste tendenser med sine bevidste, kan det blive syg af en neurotisk lidelse. For neurose betyder at være i splid med sig selv. Meget kort sagt ligger menneskets selvudvikling, af Jung betegnet som individuation, i en konstant udveksling mellem det ubevidste og bevidstheden – det er selvfølgelig også her den psykoterapeutiske tilgang ligger.

Et andet modsætningsforhold består mellem den personlige, individuelle psyke og de kollektive værdier, kulturen i samfundet. Jung går også ud fra at den

menneskelige psyke har en indbygget viden om moral – som dog først i et givent samfund, i en given kultur, finder sin konkrete udformning og anvendelse, som – beklagelig nok – har sine grænser i forhold til fremmede kulturer.

Jung ser mennesket, som det fremgår af ovennævnte citat (§ 363), hovedsageligt under aspektet af forskelligheden, en forskellighed som for mange er skræmmende at forholde sig til, hvorfor de kæmper mellem trangen at følge den kollektive malstrøm og tilpasse sig lydefrit samfundets normer og krav og muligheden at konfrontere sig med de indre psykiske behov, dvs. at søge sin egen individualitet. Jung skelner her mellem værdiløse og værdifulde mennesker, hvad der kunne pege på en elitær udemokratisk holdning, men ikke desto mindre er udtryk for at han tager højde for kendsgerningen at mennesker sagtens kan leve livet i en ubevidst og ren materialistisk indstilling, tilpasset de gængse kollektive normer. Som han siger: "Mennesket har en evne, der til kollektive formål er den allermest nyttige og for individuationen den allermest skadelige, nemlig efterligningen." (§ 242) Men for mange er trods alle forsøg tilpasningen ikke muligt og det er dem der havner i en indre modsætning, som producerer neurotiske symptomer og på den måde er tvunget til selvudvikling. Selvfølgelig findes der nogle, der helt af sig selv følger deres egen indre trang til individuation. Jung følger unægtelig ikke janteloven, som jo beror på et forsvar imod tanken, at der er forskel blandt folk.

Det ubevidste

Jungs blik på disse forskelle hænger vel også sammen med, at han synes, det er mest interessant der hvor der sker forandringer, og disse forandringer har, mener han, deres grobund i det ubevidste, som han beskriver som en principiel uudtømmelig kilde af oplevelses- og erfaringsmuligheder. Det indeholder det glemte og fortrængte, men oprindelig bevidste materiale, også

betegnet som skyggen, hvis bevidstgørelse er en væsentlig forudsætning for helbredelsen af neurosen, en bevidstgørelse som i terapien bl.a. sker gennem overføringen af forældrekomplekserne på analytikeren. Det indeholder dog også det kollektive ubevidste, et begreb, som er kernestykket i Jungs psykologi og som betegner "nedarvede muligheder for menneskelig forestilling" (§ 75). I kraft af en kolossal viden om menneskehedens myter, sagn, religiøse dogmer og riter samt kunstneriske frembringelser, der på tværs gennem tiderne og regionerne indeholder fælles træk, nåede Jung til den opfattelse at ethvert menneske gennem det kollektive ubevidste er forbundet med denne skat af symbolsk materiale. Jung peger her på en dimension af den enkeltes indre muligheder, som rækker ud over de personlige oplevelser og sætter individet i forbindelse med menneskehedens store potentiale af erfaringer og historier. En bevidstgørelse af dette kollektive materiale kan føre til en syntese mellem modsatte tendenser i psyken og dermed en større helhed i personligheden. Formålet med at inklade sig på det kollektive ubevidste er m.a.o. en større selvrealisering. Individuationen er i første omgang en befrielse fra en overdreven klamren sig fast til personaen - eller for at bruge Winnicotts udtryk: det falske selv - dvs. fra en ekstrem tilpasning i forhold til omverdenen og innerpsykisk fra at blive domineret af ubevidste billeder.

Individuationsprocessen

Et menneske , som inklader sig på sin individuationsproces, konfronteres i første omgang med sine fortrængninger og møder der bl.a. sine forældreimagoer. Efterhånden som processen skrider frem dukker der i drømme og fantasier materiale op, som stammer fra det kollektive ubevidste. Faderbilledet f.eks. kan forvandle sig til billedet af en gud, en viis gammel mand eller endda til et gevaldigt naturfænomen. Jung

udviklede også en metode, med hvilken der skulle ske en assimilation af det ubevidste, som han kaldte aktiv imagination. Denne assimilationsproces skulle man af gode grunde dog omgås meget varsomt med og slet ikke forcere på nogen måde, for med et svagt udviklet jeg er der fare for at bevidstheden kan bukke under for de kollektive billeder og en latent psykose kan bryde ud.

Mana-personligheden

Det kollektive ubevidste indeholder på godt og ondt personlighedens kreative muligheder, og en kritisk bevidst kontakt med dens righoldige billedverden kan betyde en udvidelse af ens indre verden idet den præsenterer en opfattelsesmåde, som er komplementær til den rationelle tænkning. Og forandringen af indre indstillinger er som bekendt en forudsætning for at kunne justere og forandre sin adfærd og sine handlemuligheder i den ydre verden. På den måde kan den der drevet af erkendelsestrang eller også af indre nødvendighed konfronterer sig med de kollektive billeder nå et godt stykke ind i centret af psyken, som Jung kaldte Selvet. Her holder Jungs teori, som han selv bemærker, mere eller mindre op med at have med terapi at gøre. Nogen steder virker det også snarere som om han prøver at formulere erfaringer han gjorde med sin egen psyke. Han beskriver i den sammenhæng et billede fra det kollektive ubevidste, som han kalder Mana-personligheden. Den dukker op i fantasier og drømme der produceres i et fremskredent stadie af individuationsprocessen, når større dele af det personlige ubevidste vidtgående er integreret og det indre råderum har udvidet sig et stykke. Mana-personligheden optræder hos en mand i skikkelse af en mægtig mand, en stor helt, en helgen eller medicinmand, kort sagt, en figur som er i besiddelse af mana, en stor psykisk kraft. Det er altid en figur med det samme køn, hos en kvinde er det den store moder i den en eller anden udformning, måske den store elskende eller en viis kvinde eller seerske. I den omfang

som den pågældende identificerer sig med den figur, lider han eller hun af en psykisk inflation, en oppustet selvopfattelse. Men individuationen handler ikke om at tillægge sig selv eller evt. en beundret guru overordentlige egenskaber, bilde sig ind, man ejede Übermensch-kvaliteter, men at tage chancen op og konfrontere sig endnu engang med sine forældrekomplekser, mens man sørger for at blive med begge ben på jorden. Når det er sagt, så kan der dog heller ikke kommes uden om, at nok ikke enhver og måske kun ganske få vil nå frem til disse indre billeder. For selv om Jung ikke direkte formulerer nogle indskrænkninger i forhold til hvem der egner sig til individuation, så lægger han da heller ikke skjul på sin opfattelse, at det her drejer sig om en udvikling som ikke enhver ønsker eller formår at kaste sig ud i, en holdning han dækker med bibelcitatet: "Mange er kaldet, men få er udvalgt" (§ 401). Det er ikke til at komme udenom at den, der har betrådt individuationens vej skal forholde sig "til det faktum, at vi på den ene side har lært mere end andre og på den anden side vil noget mere end andre" (§ 396). Ja, en elitær tankegang mod al Jantelovgivning, som ifølge Jung, der kendte til fænomenet, om end under andet navn, (jf. § 222) ikke er andet end fortrængningen af et pænt stort magtkompleks – ja, men på den anden side også en holdning, der siger at der følger ansvar med viden, især ansvar overfor de ellers snildt fortrængte og projicerede negative psykiske energier, som fører til den konstante strøm af voldelige konflikter i verden.

Som afslutning vil jeg citere forfatterens egne ord, med hvilke han formulerer målet med individuationen og bevidstgørelsen af Mana-personlighedens indhold: "På den måde fører opløsningen af mana-personligheden ved hjælp af bevidstgørelsen af dens indhold os på en naturlig måde tilbage til os selv som et værende og levende Noget, der er spændt inde mellem to verdensbilleder og disses kræfter, som man kun aner dunkelt, men fornemmer desto tydeligere. Dette "Noget" er os fremmed og alligevel så

nær, helt os selv og alligevel ikke genkendeligt for os, et virtuelt centrum af en sådan hemmelighedsfuld konstitution, at det kan kræve alt, slægtskab med dyr og med guder, med krystaller og stjerner, uden at hensætte os i forundring, ja, uden at vække vores misbilligelse. Dette Noget kræver faktisk alt dette, og vi har intet i hænde, som vi med rimelighed kan sætte op imod dette krav, ja, det er oven i købet helbredende at høre denne stemme." (§ 398)